

Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2024

Barn och personal lärmar om missförhållanden – trots åtgärder från SiS och regering fortsätter våldet och övergreppen mot barn under 2024.

BARNRÄTTSSBYRÅN.

Innehållsförteckning

Inledning	3
Avskiljningar och fysiska ingripanden	4
Lagstöd och dokumentation av fysiska ingripanden	7
Ett barn dör på Ljungaskog	8
Klagomål på SiS verksamhet	9
Avskiljningar och fasthållningar	9
Misshandel	10
Sexuella övergrepp och kränkningar	11
Våld mot barn på SiS Långanäs	12
Larmrapporter i media	13
Avslutning	15
Referenser	17

Inledning

Under de senaste åren har Barnrättsbyrån bevakat och granskat situationen för barn och unga placerade inom Statens Institutionsstyrelse (SiS). Vårt arbete tar sin utgångspunkt i alla de barn på SiS som vi arbetat på uppdrag av under de senaste åren, och som larmat om missförhållanden och bett oss om hjälp. Våra granskningar har resulterat i rapporterna *”...och jag kunde inte andas” – En granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen* (2021) och *”Vem ska tro på mig” – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen* (2023). Syftet med rapporterna har varit att undersöka i vilken utsträckning barn placerade på SiS utsätts för våld och sexuella övergrepp. Rapporterna visar på skrämmande resultat; barn på SiS utsätts för ett systematiskt våld och det förekommer en omfattande rapportering av sexuella övergrepp inom myndigheten.

Barnrättsbyrån har utifrån de oroväckande resultaten fortsatt att granska SiS och följt myndighetens utvecklingsarbete. Detta är den fjärde årliga uppföljningen av avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS. Syftet med uppföljningarna är att följa utvecklingen inom SiS, genom att sammanställa bl.a. SiS egen statistik och rapporter, klagomål och mediala granskningar, för att få en samlad bild av barns utsatthet för våld och andra missförhållanden inom myndigheten.

Situationen för barn på SiS har under 2024 fått fortsatt stor uppmärksamhet och frågan står högt upp på regeringens dagordning. I februari aviserade regeringen att de tillsätter en reformutredning av den statliga barn- och ungdomsvården som nu pågår. Men i iveren att vilja blicka framåt, får vi inte glömma alla de barn och unga som under decennier utsatts för våld, övergrepp och missförhållanden i statens vård och som idag lever med ärren. Vi får heller inte glömma de barn och unga som är placerade på SiS idag. 2024 års uppföljning visar att det tyvärr inte finns något som tyder på att

missförhållandena inom SiS minskar. Trots stora satsningar på myndigheten kan vi konstatera att användningen av avskiljningar och våld mot barn fortsätter att öka.

Men Barnrättsbyråns bild av SiS verksamhet är inte svartvit. Under 2024 har Barnrättsbyrån fördjupat vår samverkan med SiS och besökt en rad ungdomshem, vilket lett till ett stort antal uppdrag från placerade barn. Många bär med sig svåra erfarenheter från samhällsvården, och efterfrågar stöd i kontakten med både SiS och socialtjänst. Samtidigt har vi under våra besök mött engagerade medarbetare, med kunskap och vilja att ge barn och unga en värdig vård. Många av de larm om missförhållanden vi fått under året har också kommit från just medarbetare, som i frustration och förtvivlan vänt sig till oss med oro för de placerade barnen.

Denna uppföljning handlar om avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2024. Granskningen bygger på SiS interna statistik och rapporter, klagomål från placerade barn, kritik som framförts av tillsynsmyndigheterna och mediala rapporteringar. Den bygger även på erfarenheter från Barnrättsbyråns direkta arbete med barn och unga på SiS.

Avskiljningar och fysiska ingripanden

År 2024 dokumenterades 1 705 avskiljningar och "ej fullföljda avskiljningar". Det innebär att avskiljningarna, och därtill hörande våldsanvändning, fortsätter att stiga från redan historiskt höga nivåer – detta trots att SiS producerat färre vård-dygn än året innanⁱ och uttalade mål om att minska antalet avskiljningar.

De som utsätts mest är flickorna (68 % av avskiljningar och ej fullföljda avskiljningar), trots att de bara utgör en fjärdedel (25 %) av alla intagna på SiS-hemmen och trots att i stort sett inga flickor befinner sig på SiS för att de begått brott.ⁱⁱ De 273 dömda pojkarna och unga männen som år 2024 befann sig på SiS enligt Lagen om slutna ungdomsvård (LSU), står för mindre än tre procent av ingripandena.ⁱⁱⁱ

Flickornas särskilda utsatthet på SiS är inte någon nyhet. Trenden har setts i alla våra uppföljningar och tillsynsmyndigheternas granskningar. År 2023 konstaterade IVO att *"avskiljningarna vid ett ungdomshem ökar när flickorna, särskilt om de är yngre, blir fler."*⁵ Risken för våld mot barn ökar alltså inte bara ju fler flickor som tas in, utan också ju fler riktigt unga barn som vårdas på SiS.

	POJKAR	FLICKOR
Äldre (över 16 år)	0,68	6,61
Yngre (till och med 15 år)	3,23	7,03

Tabell 1. Avskiljningar och "ej fullföljda avskiljningar" per 365 vård dygn.^{iv}

Det finns följaktligen ett starkt samband mellan kön, ålder och avskiljningar/ej fullföljda avskiljningar, men kanske inte i den riktning som kunde förväntas. 2024 års siffror visar att flickor på mellan- och högstadienivå utsatts för tio gånger så många fysiska ingripanden, och därmed också våld, från personal än pojkar i gymnasieåldern.

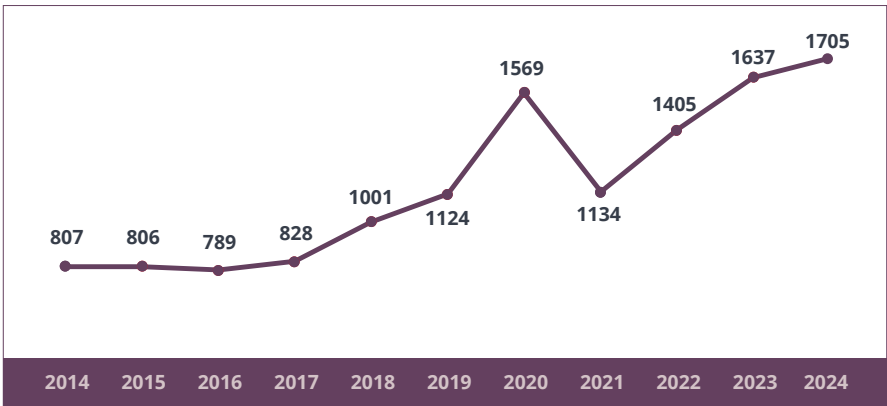

Diagram 1. Utvecklingen av avskiljningar och ej fullföljda avskiljningar inom SiS ungdomsvård, år 2014 till år 2024.

ⁱAntalet vård dygn för hela ungdomsvården har minskat med cirka fyra procent mellan år 2023 (232 570 vård dygn) och år 2024 (223 284 vård dygn). Inom den största delen av ungdomsvården, LVU, där i stort sett alla avskiljningar sker (97 %) är minskningen av vård dygn omkring 15 procent.

ⁱⁱÅr 2024 fanns endast tio flickor intagna på SiS för slutna ungdomsvård enligt LSU och år 2022 (det senaste året SiS redovisade socialtjänsternas placeringsgrunder) placerades 86 procent av alla flickor på SiS av andra orsaker än kriminalitet

ⁱⁱⁱ49 av 1 705 avskiljningar och ej fullföljda avskiljningar.

^{iv}SiS har inte lämnat ut uppgifter om ålder på dem som avskiljs. Nyckeltal för "äldre" och "yngre" har därför baserats på avskiljningstal per institution och dess målgrupp, dvs. om institutionen tar emot skolpliktiga eller icke skolpliktiga.

Den särskilda befogenheten avskiljning

Att hållas i avskildhet – "avskiljning" – är den mest ingripande av SiS särskilda befogenheter (tvångsåtgärder). Avskiljningsbefogenheten regleras i 15c § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Den innebär att personal har rätt att stänga in barn i ett rum, oftast en typ av isoleringscell, om det har ett "pågående våldsam beteende" som inte kan hanteras med mindre ingripande åtgärder. När ett barn avskiljs fattar SiS ett beslut om det. Ett barn med ett "pågående våldsam beteende" kommer i regel inte frivilligt att gå till ett isoleringsrum. Avskiljning innebär därmed både ett fysiskt ingripande samt någon form av transport till isoleringen. Vid en avskiljning använder personalen olika former av smärt-påförande grepp tekniker¹, som lärs ut inom ramen för SiS konflikthanteringsmetod. En av dessa tekniker innebär att barn läggs ner och hålls fast på mage mot golv. Denna teknik har fått kraftig kritik då sådana fasthållningar innebär fara för liv på grund av lägesbetingad syrebrist (sk. positionell asfyxi).²

Det kan vara svårt att förstå vad avskiljningsbefogenheten innebär i praktiken och hur en avskiljningssituation ser ut. Nedan följer en beskrivning av ett sådant förlopp.

"[...] ungdomar vistades i korridoren och i samband med det blockerade personal dörren för en av ungdomarna. Hen försökte då hjälpa ungdomen ut från rummet, personal gjorde i samband med detta ett fysiskt ingripande på henne och en personal höll armen om hennes hals som i ett strypgrepp och drog samtidigt i hennes tröja så att hon inte fick luft. Därefter bar fyra personal henne till avskiljningsrummet, i avskiljningsrummet sätter sig en personal på hennes ben som vid tillfället är uppvikta mot hennes rygg, därefter lämnas hon i avskiljningsrummet i ca. 30 minuter."³

Ibland blir barnet fasthållet men inte fört till ett avskiljningsrum. Sådana ingripanden dokumenterar SiS som "ej fullföljda avskiljningar". Vi kan utifrån Barnrättsbyråns tidigare rapport utgå från att "ej fullföljda avskiljningar" innebär att barn utsätts för fysiska ingripanden och därigenom våld, på samma sätt som vid avskiljningar.⁴

"tillförandet av smärta (är) en medveten aspekt av de olika greppen, som ett sätt att få kontroll över den unge"

"...Och jag kunde inte andas." s. 17

Det är inte bara kön och ålder som sticker ut i årets avskiljningsstatistik. Variationen mellan SiS-hemmens våldsanvändning förtjänar också att nämnas. Trots att de vårdar samma målgrupp så använder sig vissa SiS-hem i stort sett inte alls av avskiljningsbefogenheten, medan andra redovisar hundratals fysiska ingripanden. Nedan ses avskiljningstal för flickor per institution.[¶]

	ANTAL AVSKILJNINGAR OCH "EJ FULLFÖLJDA AVSKILJNINGAR"	PER 365 VÅRDDYGN
Hässleholm	252	16,58
Brättegården	362	15,54
Långanäs	81	7,70
Ljungaskog	185	7,70
Margretelund	50	3,96
Bergsmansgården	37	3,39
Folåsa	96	3,05
Johannisberg	8	2,55
Rebecka LVU	29	1,38
Vemyra	1	0,98
Råby	4	0,32

Jämför vi med SiS-hemmen som vårdar pojkar så blir variationen ännu större. Hälften av pojkinstitutionerna har bara genomfört mellan 2 och 13 fysiska ingripanden på ett helt år, trots att de producerat fler vårddygn än alla flickinstitutioner tillsammans.[¶]

[¶]Antalet avskiljningar och ej fullföljda avskiljningar i denna tabell skiljer sig från den tidigare angivna totalen, då vi fått ut olika uppgifter i utlämnanden från SiS jämfört med de siffror som SiS själva uppgett i sin årsredovisning.
[¶]Institutionerna Margretelund, Sundbo, Stigby, Råby, Långanäs, Gudhemsgården, Johannisberg och Klarälvsgården hade mellan 2 och 13 fysiska ingripanden som rörde pojkar trots 62 955 producerade vårddygn. Samma år producerades 59 825 vårddygn för flickor i hela ungdomsvården.

Lagstöd och dokumentation av fysiska ingripanden

Både JO och IVO har tidigare konstaterat att det förekommer våldsanvändning i samband med avskiljningar som saknar stöd i lag.⁶ JO har i flertalet beslut förtydligat att fasthållningar aldrig får användas i stället för avskiljningar. Ändå förekommer fler "ej fullföljda avskiljningar" än avskiljningar på tio av de 22 ungdomshemmen år 2024. Det ligger i farans riktning att fasthållningar på dessa institutioner används just i stället för avskiljningar, på det sätt som JO kritiserade.⁷ En sådan våldsanvändning har inte bara tveksamt lagstöd, på det sätt som JO menar, utan innebär dessutom påtagliga risker för att barn ska skadas svårt, eller ytterst dö eftersom fasthållningar mot mage kan innebära risker för liv och hälsa.⁸

SiS sätt att dokumentera gör det svårt att följa upp och analysera frekvensen av den totala våldsanvändningen på SiS-hemmen. I årets utlämnande från SiS upptäckte vi två nya kategorier av fysiska ingripanden. Den totala summan av dokumenterade fysiska ingripanden blev för ungdomsvården 2 556 stycken, fördelade enligt nedan.

SiS har inte på ett tydligt sätt kunnat redogöra för gränsdragningen mellan "Ej fullföljda avskiljningar" och "övriga fysiska ingripanden". Inför framtagandet av föreliggande rapport begärde vi därför ut en månads dokumentation (augusti 2024) om just "Övriga fysiska ingripanden" för att kunna bedöma vilken typ av våldsanvändning som avses och om den är relaterad till avskiljningsbefogenheten. Under månaden hade 59 "övriga fysiska ingripanden" dokumenterats. I nio fall framgår att barnet blivit avskilt i ett rum (oftast avskiljningsrum) och i 18 fall har barnet blivit fasthållen mot golv eller vägg.

Resultatet tyder på att det föreligger betydande likheter i händelseförlopp mellan de olika kategorierna och att överlappningen är stor. I förlängningen innebär det att det är svårt att få en samlad och rättvisande bild av våldsanvändningen på ungdomshemmen. Det innebär även att det årligen genomförs betydligt fler fysiska ingripanden mot barn, än de som vi tidigare redovisat som avskiljningar och ej fullföljda avskiljningar.

Ett barn dör på SiS Ljungaskog

Under våren 2024 får vi på Barnrättsbyrån allvarliga uppgifter om situationen på SiS Ljungaskog. Vi bedömde att det förelåg omfattande risker för placerade barns liv och hälsa och i maj kontaktade vi SiS huvudkontor för att lämna över uppgifterna. I början av juni anmälde vi även förhållandena till IVO och larmade Barnombudsmannen.

I anmälan redogör vi för de berättelser vi fått in från både placerade barn och andra uppgiftslämnare. Det handlar om våld i samband med avskiljningar och andra våldsamma ingripanden från personal – med skador som följd. Uppgifter om att polis, brandkår och ambulans kallats till ungdomshemmet vid flertal tillfället och beskrivningar av en kaosartad situation, där vardagliga rutiner som väckning, skolgång och medicinering sätts ur spel. Vi får in uppgifter om suicidförsök och att personal inte har tid att ta hand om barnen i samband med dessa.

I juli nås vi av nyheten att en flicka tagit sitt liv på Ljungaskog.

År 2024 registrerades 127 självmordsförsök på SiS-institutionerna.⁹ Det innebär ett självmordsförsök var tredje dag från en målgrupp på drygt tusen SiS-placerade barn. Året innan tog en 14-åring livet av sig på ungdomshemmet Folåsa, där hen vårdades i enskildhet. Vård i enskildhet är en särskild befogenhet att placera ett barn i en typ av långvarig isolering. En befogenhet vars risker påtalats av tillsynsmyndigheter vid upprepade tillfällen och som forskare varnat för. Både FN:s Barnrättskommitté och Tortyrkommitté har upprepade gånger uppmanat den svenska regeringen att avskaffa vård i enskildhet.¹⁰

Klagomål på SiS verksamhet

År 2024 tog IVO emot 708 upplysningar på SiS totala verksamhet, varav 618 rörde SiS ungdomshem. Av dessa var 444 klagomål som inkommit och registrerats på "Barn- och ungdomslinjen". De senaste tre åren har antalet klagomål på SiS från placerade barn ökat med ungefär hundra klagomål per år. År 2024 sattes ett nytt rekord.^{vii}

BARN OCH UNGAS KLAGOMÅL TILL IVO	
2021	253
2022	353
2023	425
2024	444

På fyra år har alltså barns klagomål som rör SiS ungdomsvård ökat med 75 procent. Vi begärde ut alla klagomål som kom in via Barn- och ungdomslinjen och som av IVO kategoriserats som "Våld och övergrepp personal" (48 st.). I tio av fallen har IVO bedömt att det barnen berättat föranlett dem att göra en orosanmälan till placerande socialtjänst.

De handlar om våld, övergrepp och kränkningar och dessutom en mängd uppgifter om att barn hindrats att kontakta IVO. Ibland genom att SiS-personal ska ha hotat om regelrätt våld. "Jag ska trycka in en fot i röven på dig om du ringer IVO",¹¹ ibland genom hot om repressalier på andra sätt. Till exempel beskriver en pojke att

"...viss personal har hotat ungdomar att skriva in uppgifter i deras journaler som inte stämmer om de vill kontakta IVO."¹²

Ett annat barn berättar för IVO att hen är rädd att personal "ska ta bort promenader och utflykter nu när barnet ringt och pratat med IVO".¹³ Det finns också exempel på att personal förödmjukat barn genom att villkora rätten att kontakta IVO genom att säga att hen

"...skulle få ringa till IVO om ungdomen kysste en annan personals fötter."¹⁴

Trots det så har fler barn än någonsin kontaktat IVO för att vädja om hjälp. Vi ser tre kategorier av klagomål från barn, ofta i kombination med varandra. Det handlar om (1) hot, våld och kränkningar i samband med **avskiljningar och fasthållningar**, (2) **misshandel** (och hot om misshandel) samt (3) **sexuella övergrepp**.

Avskiljningar och fasthållningar

"Barnet försökte flera gånger säga att hen inte fick luft, men personalen släppte inte greppet."¹⁵

Fasthållningar, nedläggningar, nedtagningar och nedbrottningar är olika ord som barn använder för att beskriva samma sak när de klagar till IVO: det handlar om grepp med smärtpåförande tekniker som lärs ut inom ramen för SiS konflikthanteringsmetod. Fysiska ingripanden som enligt lagstiftningen endast får användas som en sista utväg, när inga mindre ingripande åtgärder är tillräckliga, men som flera barn hävdar används i vardags-situationer som är helt ofarliga, till exempel för att ett barn har fötterna på bordet.¹⁶

Barn beskriver också att personal, i stället för att lugna ner konfliktsituationer, eskalerar och driver på, för att sedan använda sig av smärtsamma grepp.

"Igår hamnade x i konflikt med två personal. Ungdomen gick in på sitt rum och stängde dörren för att lugna ner sig. Personalen kom efter och började att lägga ner ungdomen. Ungdomen bad om att få vara själv för att lugna ner sig men personalen lyssnade inte."¹⁷

^{vii}Med "klagomål" avses sådant som inkommit till IVO via Barn- och ungdomslinjen. Sedan början av 2024 uppger IVO att de benämner allt som inkommer (klagomål, tips etc.) som "upplysningar", oavsett vem som är avsändare. IVO uppger att det kan förekomma dubletter.

Precis som tidigare år finns barn som berättar för IVO att personal medvetet provocerar dem att bli arga, för att sedan bruka våld mot dem. En ung pojke ringer gråtande till IVO och säger att personalen *”provocerar, slår och knuffar barnen.”*¹⁸ En annan pojke berättar att personalen sa till honom:

”Jag slår vad om tusen kronor att jag kan provocera dig till larm.”¹⁹

Det finns också uppgifter om att personal lägger ansvaret för att deskalera situationer på barnen själva. En pojke berättar att en personal sa till honom:

”Gör mig inte arg, jag kommer slå in pannbenet på dig.”²⁰

Ofta beskriver barn att personalen kopplar grepp med tryck mot barnets rygg och nacke när de hålls fast på mage mot golvet. En typ av fasthållning som experter både i Sverige och internationellt dömt ut som livsfarlig, eftersom den kan leda till döden på grund av positionell asfyxi. En pojke beskriver hur det gick till när en annan ungdom på avdelningen blev nedlagd.

”Under nedläggningen höll personalen knäna mot ungdomens rygg. Ungdomen säger att han själv såg detta, och att han reagerade på att just en sådan fasthållning med knäna mot ryggen är farlig.”²²

I IVO:s klagomål hittar vi också många fall av strypvåld, där personal i samband med fysiska ingripanden kopplat strypgrepp på barn. Ett barn beskriver för IVO:s handläggare:

”Ungdomen berättar att personal satt på hens rygg och höll en arm runt ungdomens hals. Hen försökte flera gånger säga att hen inte fick luft men personalen släppte inte greppet.”²³

Misshandel

”Om du inte visar respekt slår jag sönder ditt huvud”²⁴

Följande klagomål är inte, vad vi kan utläsa, kopplade till användandet av avskiljning eller andra fysiska ingripanden, utan snarare beskrivningar av olika former av misshandel och kränkningar. Ett barn säger att hen fått veta att hen ska bli *”slagen blodig av personalen”*²⁵ om ett beteende upprepas och ett annat barn hävdar att personal hotat med: *”ska jag skicka folk på dig?”*.²⁶ Ett tredje barn får veta att det inte är någon idé att göra motstånd eller larma.

”Vad ska du göra, jag är mer kriminell än du”²⁷

Men barn berättar ändå för IVO, till exempel att personal utsätter dem för misshandel i utrymmen där det inte finns kameror. En pojke säger:

”Personalen håller varandra om ryggen och skyddar varandra. Det borde finnas kameror inne på avdelningarna som filmar allt som händer, man blir inte trodd annars.”²⁸

Annars kommer övergreppen att fortsätta, tror pojken. Och de övergrepp han och fler med honom beskriver är grovt våld. Personal som *”slår, knäar, drar i håret, slår i huvudet och sparkar”*. Ett annat barn ringer IVO och är rädd.

”...för några veckor sedan blev ungdomen slagen och inkastad i duschen av personal. Ungdomen är rädd för att avslöja namnen på den personal som gjorde det. Ungdomen har också frågor om möjligheten att byta institution för att hen är rädd.”²⁹

Det finns också klagomål med uppgifter om att personal utsatt barn för våld på andra sätt. En pojke berättar att personal försökt uppvigla en annan ungdom att misshandla honom på avdelningen och att orsaken till det är hämnd. IVO har tecknat ned:

”Berättar att hen var vittne till en annan händelse som hände för cirka (maskat) sedan då ungdomen såg personalen i fråga slå en annan ungdom, vilket ledde till rättegång där ungdomen som ringer IVO var med och vittnade mot personal. Ungdomen tror att personalen i fråga därför vill hämnas på ungdomen genom att be en annan ungdom att slå hen.”

Sexuella övergrepp och kränkningar

”Vid varje nedläggning passade han på att ta på flickornas privata kroppsdelar”³⁰

En miljö med mycket fysiskt våld, bidrar ofta till att det också förekommer sexuellt våld. Det ser vi även i klagomålen till IVO. En flicka ringer IVO och berättar att hon blivit våldtagen av en personal på ett ungdomshem. Hon säger att hon *”inte vågat ringa förrän nu, efter att hon läst om andra flickor som blivit utsatta för övergrepp av personal.”* Hon hade ont efter våldtäkten och hon blev gravid. Nu vill hon namnge den som förgrep sig på henne.

Hon är inte ensam. Flera barn berättar för IVO att de utsätts för sexuella övergrepp och kränkningar av personal. Ofta i samband med avskiljningar, och ibland som orsak till avskiljningar. En flicka beskriver

”...en personal som tog henne på rumpan. Hon blev då arg och började göra motstånd. Då höll personalen i henne hårdare och tog henne till avskiljningen.”³³

Rapporter om sexuella övergrepp kommer också från pojkar. De berättar för IVO att personal tar på deras kroppar, *”ofta på platser där det inte finns någon övervakning”*³⁴. Pojkarna ger exempel på både verbala och fysiska sexuella kränkningar och i flera fall finns hotet om fysiskt våld med i bakgrunden. En pojke beskriver att en personal som tidigare hotat med fysiskt våld sa till ungdomen att

”...han hade en fin rumpa, och frågat om de skulle gå in på ett rum och ha lite kul. Ungdomen berättar att personalen samtidigt tagit x på rumpan och på hans privata delar.”³⁵

Pojken berättar att de inte blir trodda när de berättar för chefer om hur de blir behandlade. De får höra att

”...det är ungdomarna som är sjuka.”

”Vid varje nedläggning passade han på att ta på flickornas privata kroppsdelar”³⁰

Våld mot barn på SiS Långanäs

Under våren 2024 får Barnrättsbyrån in uppgifter om allvarliga missförhållanden och en omfattande våldsanvändning mot barn vid SiS Långanäs, från både placerade barn och andra uppgiftslämnare. Detta föranleder att vi lämnar över dessa uppgifter till SiS huvudkontor, samt gör en anmälan till IVO och kontaktar Barnombudsmannen.

På Långanäs finns vid tillfället bara två avdelningar öppna och omkring tolv flickor placerade. Tre avdelningar stängdes en månad tidigare efter föreläggande från Räddningstjänsten som vid inspektion hittade allvarliga brister i lokalernas brandskydd. Brister som SiS varit informerade om, och ålagda att åtgärda, redan tre år tidigare.³⁶

I vår anmälan finns bl.a. uppgifter om en flicka som fått sin arm bruten vid ett fysiskt ingripande, en annan flicka som utsatts för strypvåld i ett avskiljningsrum, en tredje flicka som fått en misstänkt fraktur och ett undermåligt hantelande av dessa händelser från SiS sida. I SiS egna utredning står det klart att flickan inte varit våldsam när hon utsattes för ingripandet som bröt hennes arm. Hon satt ner på en sittpuff. Det fanns alltså inte lagstöd för ett fysiskt ingripande överhuvudtaget.³⁷

Månaderna innan de våldsamma ingripandena har det rasat in rapporter enligt lex Sarah från institutionens medarbetare, 35 rapporter om missförhållanden på bara ett par månader. I rapporterna beskrivs en institution i kaos, potentiellt livsfarlig vårdmiljö och en utbredd tystnadskultur. Trots det bedömer SiS att det är tryggt att fortsätta vårda flickorna på Långanäs.

Den uppfattningen delar inte IVO. Måndagen den 24 juni fattar IVO beslut om att förbjuda SiS att bedriva verksamhet på Långanäs.

...då det har framkommit uppgifter om så allvarligt våld mot de inskrivna flickorna att det var sannolikt att det förelåg allvarliga missförhållanden i verksamheten som innebar fara för enskildas liv, hälsa eller personliga säkerhet i övrigt. Därtill bedömde IVO att det var sannolikt att SiS inte hade förmåga, alternativt för avsikt, att åtgärda missförhållandena med den skyndsamhet som krävdes.³⁸

Larmrapporter i media

Under 2024 var SiS fortsatt i mediernas strålkastarljus. Oftast i samband med samhällsdebatten om den ökande gängkriminaliteten, men också utifrån larmrapporter om missförhållanden och övergrepp på institutioner såväl som på myndighetsövergripande nivå.

I januari rapporterar Aftonbladet att en anställd på SiS-hemmet Rebecka sitter häktad för bland annat grov våldtäkt mot en av flickorna på institutionen. Flickan, som är mellan 15 och 20 år, har själv polisanmält händelsen.³⁹

Samma månad avslöjar Kalla Fakta att SiS utreds i en mutbrottshärva. Det är Riksenheten mot korruption som leder utredningen och flera SiS-anställda är misstänka för tagande av muta.⁴⁰

I februari och mars rapporterar Sveriges Radio om grava missförhållanden och misär på SiS-hemmet Tysslinge. IVO beskriver det några månader tidigare som att det bara är *"är en tidsfråga innan nån dödas"*⁴¹ och det uppdagas att en chef på Tysslinge har kopplingar till kriminella nätverk och kan vara utsatt för otillbörlig påverkan.⁴²

Två SiS-anställda, en psykolog och en läkare, larmar om att personal på hemmet är drog-påverkade, att dokumentationen är eftersatt, ingen behandling bedrivs och att lokalerna är ohygieniska. De lämnar uppgifterna till SiS generaldirektör men väljer också att anmäla till IVO eftersom de är rädda att *"frågan annars begravs av SiS"*.⁴³

När JO inspekterar Tysslinge finner de nedgångna och kalla lokaler med sopsäckar uppsatta på fönster, våld mellan ungdomar och mot personal, kollektiva bestraffningar och insmugglade föremål. Dessutom får de veta att personal hotat ungdomarna med repressalier om de överklagar beslut om tvångsåtgärder. Under inspektionen får JO:s medarbetare ta del av ett skriftligt svar till pojkarna, från en av enhetscheferna, där det står att *"Inte ett enda beslut ska överklagas."*⁴⁴ JO sammanfattar läget med:

"Den situation som förelåg vid den här inspektionen saknar motstycke."⁴⁵

Två SiS-anställda, en psykolog och en läkare, larmar om att personal på hemmet är drogpåverkade, att dokumentationen är eftersatt, ingen behandling bedrivs och att lokalerna är ohygieniska.

En intern rapport på SiS slår fast att missförhållanden är så allvarliga att Tysslinge bör läggas ner, men rapporten hålls hemlig och diarieförs inte.⁴⁶ SiS fortsätter driva verksamhet på Tysslinge. I november rapporteras dock återigen om missförhållanden: en behandlingspedagog har dömts för brott, bland annat grov kvinnofridskränkning, barnfridsbrott, misshandel och dopning.⁴⁷

Under våren publicerar Östgöta Correspondenten en reportageserie om SiS-hemmet Folåsa, där unga flickor vårdas. I reportaget berättas om otillåtna poängssystem, isolering i vård i enskildhet, kränkningar, obefogat våld och – suicid. En flicka säger att personal inte bryr sig om när hon och de andra flickorna på avdelningen försöker ta sina liv: *”Viss personal hånade oss och skojade. De sade att vi bara svimmar och att de lovade att göra mun-mot-mun-metoden på oss.”*⁴⁸ IVO, som inspekterar hemmet, finner bland annat att barn får sova på golvet i korridorerna och riktar skarp kritik mot SiS. *”Så ska barn inte bo”*, säger IVO.⁴⁹

I juli rapporterar Ttela att en personal på SiS-hemmet Brättegården anmälts för misshandel. Mannen, som är i 25-årsåldern, ska har slagit ett barn i huvudet vilket orsakat skador.

På SiS-hemmet Råby rapporteras i september om att en manlig anställd ska ha trakasserat en flicka sexuellt under en längre tid, och dessutom tagit strypgrepp på en annan. Mannen är sedan tidigare dömd, bland annat för brott mot knivlagen.⁵⁰

På samma institution dömdes i oktober 2024 en anställd för sexuella övergrepp mot en intagen flicka. Flickan var vid tillfället placerad i vård i enskildhet och därmed isolerad från övriga ungdomar. Kvällen då flickan utsattes hade den nu dömda mannen ansvar för henne.⁵¹

I oktober avslöjar Sveriges Radio att SiS intern-revisionschef lämnat förslag till SiS ledning om en utökad internrevision på grund av *”stora risker för mutor, korruption och annan otillbörlig påverkan”* inom myndigheten.⁵² I samma granskning rapporterar SVT om att två SiS-chefer har kopplingar till kriminella nätverk. Den ena har en anhörig hemmahörande i den kriminella gängmiljön som åtalats för sprängdåd och mordbrand. Den andre har en anhörig som sedan länge eftersökts för brott med nazistiska förtecken. Trots detta förstärks inte internrevisionen. I stället avgår internrevisionschefen kort därefter vilket leder till att det inte finns någon fungerande internrevision alls mellan februari och oktober. Detta får senare direkt kritik av statsråd Waltersson-Grönwall: *”Det är naturligtvis helt oacceptabelt och någonting som SiS måste åtgärda.”*⁵³

På samma institution dömdes i oktober 2024 en anställd för sexuella övergrepp mot en intagen flicka. Flickan var vid tillfället placerad i vård i enskildhet och därmed isolerad från övriga ungdomar. Kvällen då flickan utsattes hade den nu dömda mannen ansvar för henne.⁵¹

Avslutning

Det här är Barnrättsbyråns fjärde uppföljningsrapport om avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS. I vår första rapport där vi granskade SiS verksamhet *”...och jag kunde inte andas”* (2021) kunde vi slå fast att befogenheten avskiljning innebär en osynliggjord våldsanvändning mot barn. Sedan dess har mycket hänt. Otaliga rapporter från tillsynsorgan har fastslagit att situationen för barn på SiS är oacceptabel, i synnerhet för flickorna.

- **”Situationen saknar motstycke”**, menar Justitieombudsmannen.⁵⁴
- **”Så ska barn inte bo”**, säger Inspektionen för vård och omsorg.⁵⁵
- **”Olämplig personal och dysfunktionell vårdmiljö”**, skriver Riksrevisionen.⁵⁶
- **”Det är oacceptabelt”**, konstaterar Barnombudsmannen.⁵⁷

Till slut kom beslutet från regeringen: SiS ska läggas ner och en ny statlig ungdomsvård ta form. *”– Det är dags att stänga ett kapitel och påbörja ett nytt när det gäller den statliga ungdomsvården i Sverige.”*, sa socialtjänstminister Camilla Waltersson Grönvall på en pressträff den 5 februari 2024.

Under 2024 har gängkriminaliteten präglat debatten om den svenska tvångsvården. Aldrig har så många barn och unga varit frihetsberövade och involverade i allvarlig brottslighet. I ljuset av detta har SiS utvecklingsarbete fokuserat på säkerhet och att få fram fler platser. Samtidigt är inrättandet av barnfängelser i full gång, då barn dömda för brott inte längre ska vårdas inom SiS utan tas om hand av Kriminalvården. Ytterligare tvångsåtgärder och ökade befogenheter inom SiS utreds och införs på löpande band. Just därför är årets uppföljning så viktig. För samtidigt som SiS pressas till att skapa fler platser, så fortsätter barn och unga att fara illa i verksamheten.

Användningen av avskiljning och fysiska ingripanden – och därigenom våld – mot barn, når 2024 rekordhöga nivåer. Aldrig tidigare har flickor varit så överrepresenterade i avskiljningsstatistiken, samtidigt som vi ser att även pojkar larmar om att de far illa under sina placeringar. Rapporterna om missförhållanden har fortsatt under året. Barn som lämnar SiS med blåmärken och brutna ben. Barn som utsätts för sexuella övergrepp av personal som är satta att skydda dem. Och barn som dör under sin placering. Det är ogreppbart, oacceptabelt och oändligt sorgligt.

Under 2024 har Barnrättsbyrån fördjupat samverkan med SiS och besökt många av de ungdomshem som lyfts i denna rapport. I motvikt till vad denna uppföljning visar, så berättar de barn vi möter också om fungerande delar av vården, en meningsfull skola och betydelsefulla relationer de byggt upp med personal. Barnen kan ofta nyanserat beskriva skillnaderna mellan både ungdomshem och olika personal. På vissa ställen, med vissa delar av personalen, beskrivs *”vården”* som ett rent helvete, en kaosartad tillvaro präglad av våld. På andra ställen, med annan personal, beskrivs tiden på SiS som både trygg och omsorgsfull. 14-åriga Sofia som har varit utsatt för återkommande avskiljningar, fysiska ingripanden och våld, med omfattande skador som följt under sin placering, beskriver:

”Tjejerna i personalen är jättesnälla. Det blir aldrig våldsamt med dom, det är bara med killarna. När jag blir ledsen och arg och jag har min favoritpersonal där, då tröstar dom mig och hjälper mig att bli lugn. Vi pysslar och går på promenad.”

Något som skiljer årets uppföljning jämfört med tidigare år är att en stor andel av de som larmat om missförhållanden till Barnrättsbyrån, inte är barn. Under året har Barnrättsbyrån haft kontakt med ett stort antal medarbetare inom SiS. Många vittnar om att de inte får gehör när de försöker larma internt, att de därför i frustration och förtvivlan vänder sig till oss med sin oro. Frågan vi behöver ställa oss är varför dessa goda krafter inom SiS inte får större genomslag i verksamheten, på ett sätt som vänder den negativa utvecklingen som redogörs för i denna rapport.

I stället får vi återkommande höra att våldet beror på att SiS har att hantera en så ”svår” målgrupp med ”komplex” problematik. Det är helt enkelt inte sant, det visar SiS egen statistik med all tydlighet – risken att utsättas för våld hör samman med vilken institution barn placeras på. Våldet har aldrig handlat om barnen. Att hävda det är en oacceptabel ansvarsförskjutning som lägger krokben för det viktiga arbete som så desperat behövs för att avskiljningar, våld och missförhållanden ska upphöra.

Barnrättsbyrån har under fem års tid uppmärksammat och granskat situationen för barn och unga placerade på SiS. År 2018 beslutade regeringen att SiS systematiskt skulle arbeta för att minska avskiljningar under en treårsperiod, för att de på sikt helt skulle avskaffas. Nu, 8 år senare, har avskiljningarna ökat med 69 %. SiS har fått ett uppdrag av sittande regering att förebygga våld mot barn. Denna rapport visar med all tydlighet att det arbetet misslyckats. Det väcker frågan om vem som i slutändan är ansvarig för att barn, år efter år, fortsätter tillåtas fara illa i statens i vård, och hur denne i så fall ska ställas till svars.

Referenser

¹ Barnrättsbyrån. ”...och jag kunde inte andas” – En granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen.”. Stockholm, 2021.

² Nunno MA, Holden Mj & Holler A. (2006). Learning from tragedy: A survey of child and adolescent restraint fatalities. Child Abuse & Neglect, 30, 1333–1342.

³ IVO. Protokoll fört vid samtal med ungdomar på SiS ungdomshem Långanäs. 17 juni 2024. Dnr. 3.5.1-17540/2024-4.

⁴ Barnrättsbyrån. ”...och jag kunde inte andas” – En granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen.”. Stockholm, 2021.

⁵ IVO. Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022. Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345. Januari 2023.

⁶ Se till exempel: IVO. ”Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022. Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345.” Januari 2023.

⁷ JO. Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, ungdomshemmet Långanäs, den 22-24 oktober 2019. Dnr. O 57-2019.

⁸ Se till exempel: Tom Palmstiernas kommentar på s. 62. i ”...och jag kunde inte andas. – En granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen.”.

⁹ SiS. Uppgifter utlämnade via mejl på vår begäran.

¹⁰ Se till exempel: FN:s kommitté för barnets rättigheter CRC/C/SWE/CO/5. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 6 mars, 2015.

¹¹ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Bärby. Dnr. 240909-000153.

¹² Ibid.

¹³ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Fagared. Dnr. 241116-000015.

¹⁴ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Bärby. Dnr. 240520-000142.

¹⁵ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Vemyra. Dnr. 241112-000105.

¹⁶ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Eknäs. Dnr. 241021-000181.

¹⁷ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Ryds brunn. Dnr. 240304-000139.

¹⁸ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Nereby.

Dnr. 241015-000177.

¹⁹ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Ryds brunn. Dnr. 240304-000139.

²⁰ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Bärby. Dnr. 240409-000171.

²¹ IVO. Nunno MA, Holden Mj & Holler A. (2006). Learning from tragedy: A survey of child and adolescent restraint fatalities. Child Abuse & Neglect, 30, 1333–1342.

²² IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Eknäs. Dnr. 241021-000181.

²³ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Vemyra. Dnr. 241112-000105.

²⁴ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Hässleholm. Dnr. 241104-000213.

²⁵ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Eknäs. Dnr. 2402xx-000150. (datumet delvis sekretessmarkerat)

²⁶ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Bärby. Dnr. 240806-000105.

²⁷ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Ryds brunn. Dnr. 240304-000139.

²⁸ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Bärby. Dnr. 240520-000142.

²⁹ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Stigby. Dnr. 2402xx-000152.

³⁰ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Vemyra. Dnr. 240206-000145.

³¹ Se till exempel: Donald Palmer & Valerie Feldman. Toward a more comprehensive analysis of the role of organizational culture in child sexual abuse in institutional contexts. Child abuse and Neglect. Vol. 74, 2017:23-24.

³² Ibid.

³³ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Hässleholm. Dnr. 240514-000178.

³⁴ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Nereby. Dnr. 240530-000142.

³⁵ IVO. Klagomål på SiS ungdomshem Bärby. Dnr. 240409-000171.

³⁶ Johanna Sjövall. "Larm om brandskyddsbrister blev liggande – i flera år". Sveriges Radio, den 16 april 2024.

³⁷ SiS. Utredning och beslut enligt lex Sarah om ungdom som i samband med ett fysiskt ingripande [sekretessmarkerat], SiS ungdomshem Långanäs. Dnr. 2.10.3-4247-2024.

³⁸ IVO. Tillfälligt förbud mot fortsatt verksamhet. Dnr. 3.7.3-18108/2024-1.

³⁹ Angelica Öhagen. "Barnen inlåsta bland smuts och intorkade spyor: "Egen vårdform"." Aftonbladet, den 13 januari 2024.

⁴⁰ Tv4-nyheterna. "SiS utreds i stor mutbrottshärva – med säkerhetsjätten: Största allvar.". Tv4, den 25 januari 2024.

⁴¹ Johanna Sjövall & Victoria Gaunitz. "Upplopp och våld på SiS-hem: "Tidsfråga till någon dödas". Sveriges Radio, den 12 december 2023.

⁴² Johanna Sjövall & Mikael Grill Pettersson. "Chef på Tysslinge omplaceras – anhörig kopplas till gängkriminalitet.". Sveriges Radio, den 1 mars 2024.

⁴³ Johanna Sjövall. "Larmet inifrån SiS: Anställd verkade cannabispåverkad.". Sveriges Radio, den 20 februari 2024.

⁴⁴ JO. Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, det särskilda ungdomshemmet Tysslinge, den 30 oktober–1 november 2023. Dnr. O 25-2023.

⁴⁵ Sven Carlsson. "JO riktar hård kritik mot SiS-hem: Saknar motstycke". Sveriges Radio, den 29 januari 2024.

⁴⁶ Johanna Sjövall & Mikael Grill Pettersson. "Ville lägga ner kritiserat SiS-hem – rapport hölls hemlig."

⁴⁷ Alexander Isa. "SiS-anställd dömd för grova brott – vägrar säga upp sig.". Telgenytt, 24 november 2024.

⁴⁸ Annica Hesser. "Läs flickornas berättelser från ungdomsboendet.". Östgöta Correspondenten, den 26 maj 2024.

⁴⁹ Annica Hesser. "Barn sover på golven – nu får SiS-hemmet hård kritik". Östgöta Correspondenten, den 13 april.

⁵⁰ Fanny Berg. "Strypgrepp och sexuella trakasserier – anställd på SiS-hemmet Råby i Lund kan få sparken". SVT, den 5 september 2024.

⁵¹ Fanny Berg. "Manlig personal förgrep sig sexuellt på flicka på ungdomshem – döms". Sveriges Television, den 14 oktober 2024.

⁵² Mikael Grill Pettersson. "Stor korruptionsrisk inom SiS – då pausades internrevisionen". Sveriges Radio, den 22 oktober 2024.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Sven Carlsson. "JO riktar hård kritik mot SiS-hem: Saknar motstycke". Sveriges Radio, den 29 januari 2024.

⁵⁵ Annica Hesser. "Barn sover på golven – nu får SiS-hemmet hård kritik". Östgöta Correspondenten, den 13 april.

⁵⁶ Riksrevisionen. SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga. (RIR 2024:7). Den 2 maj 2024.

⁵⁷ Barnombudsmannen. "Barnombudsmannen kallar SiS generaldirektör till sig efter nya uppgifter om våld mot barn". Den 5 juni 2024.

"Barnet försökte flera gånger säga att hen inte fick luft, men personalen släppte inte greppet."

BARNRÄTTSBYRÅN.